



รายงาน การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 INC2019: MCU Nan

นครน่าน : นครพระพุทธศาสนา มรดกธรรมสู่ มรดกโลก

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

Proceedings

The 3rd National Conference 2019

Nan : City of Buddhism towards Dhamma & World Heritage

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Nakhon Nan Buddhist College

15 พฤษภาคม 2562





❀ สารบัญ ❀

เรื่อง	หน้า
ถ้อยแถลงของประธานคณะบรรณาธิการ	[1]
สารบัญ	[3]
ศึกษาแหล่งอารยธรรมโบราณลุ่มแม่น้ำกก-แม่น้ำลาวในพื้นที่จังหวัดเชียงราย <i>พระครูวิมลศิลปกิจ</i>	1
วิถีพุทธ วิถีวัฒนธรรม ของจังหวัดน่าน: ขบวนการพัฒนาสู่การจัดการตนเองอย่างยั่งยืน <i>दनธิณี พองคำ</i>	11
การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำเชิงพุทธของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาเจ้าอาวาส ในอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา <i>พระมหาพระรจณ์ อภิปัญโญ, พระปลัดกิตติ ยุตติธโร, บรรพต แคนไธสง</i>	18
วิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวตามหลักพุทธธรรม <i>พระวรวรรษ ธมมทินโน, พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโย, พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม</i>	29
ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธกิจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตพระสงฆ์ไทย <i>พระครูโสภณจิตตภาสิม, พระปลัดกิตติ ยุตติธโร, วิเชียร ชาบุตรบุญตริก</i>	38
ศึกษาอิทธิพลของประเพณีบุญเทศน์มหาชาติที่มีต่อพุทธศาสนิกชนอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ <i>พระมณีนพร ขนดีสาโร, บรรพต แคนไธสง, ภัฏชัชชร์ สุขเสน</i>	51
ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิมพ์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา <i>พระโทน ทีปังกรโร, ภัฏชัชชร์ สุขเสน, เอกฉัท จารุเมธีชน</i>	61
ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักเมตตาธรรมในการให้บริการของสำนักทะเบียน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ <i>คุณากร ช่วงกระจ่าง, บรรพต แคนไธสง, เอกฉัท จารุเมธีชน</i>	73
ศึกษาวิธีการจัดมณฑลพินในพระพุทธศาสนาเถรวาท <i>พระศรายุช ลีริธโร, พระปลัดกิตติ ยุตติธโร, ภัฏชัชชร์ สุขเสน</i>	85



พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ พระครูปริมาณุรักษ์, เดช ชูจันทร์	1852
พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาความจนด้วยหลักอริยสัจ 4 ภัทรพล ใจเย็น, พลวัฒน์ ชุมสุข	1866
ภาวะโภชนาการ และกิจกรรมทางกายของนักเรียนอายุ 6-12 ปี จังหวัดเชียงราย สุกัญญา บัวศรี, กมลทิพย์ ทิพย์สังวาลย์, อนงค์ สุนทรานนท์	1879
คณะสงฆ์กับการจัดการเครือข่ายวัฒนธรรมเชิงพุทธในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง พระมหาชุตินันท์ อภินนโท, อัครเดช พรหมกัลป์, รัตติยา พรหมกัลป์	1892
ลาวเวียงราชบุรี: การอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนา พระครูสุนทรวัชรการ	1913
กระบวนการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมของพระสงฆ์ ในกลุ่มอารยธรรม 5 เชียง กับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง พระปลัดกันทวิ ฐานุตโตโร, พระปลัดพงศ์ศิริ พุทธิวงโส, พิงพร ศรีแก้ว, ศิวพร จติกุล, ณัฐธิดา ปู่เงิน	1923
กระบวนการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมของชุมชน ในกลุ่มอารยธรรม 5 เชียง กับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เสาวนีย์ ไชยกุล, พระสุนทรกิตติคุณ, วุฒิกร พิทักษ์รัตนพงศ์, จิราภรณ์ คล้อยปาน, บูรพิมพ์ พึ่งศรีทธาธรรม, จักรแก้ว นามเมือง, มงคลกิตติ์ โวหารเสาวภาคย์	1941
โรงเรียนผู้สูงอายุ : ต้นแบบการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุ จักรแก้ว นามเมือง, วุฒิกร พิทักษ์รัตนพงศ์, บูรพิมพ์ พึ่งศรีทธาธรรม	1959
จตุธาตุและการใช้สมุนไพรในพระพุทธศาสนา พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ, พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์, อภิชา สุขจีน	1968
ภาคผนวก	
คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเอกสารประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3	1983
คำสั่งแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความวิชาการ (Peer Review)	1985



พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ Buddhism and Economic Problems Solutions

พระครูปุริมาณูรักษ์

เดช ชูจันทร์

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ เช่นปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ก็เกิดจากฝีมือของคนเห็นแก่ตัว หวังเพื่อประโยชน์ส่วนตนทั้งสิ้นโดยไม่มองถึงความเดือดร้อนของคนอื่น เห็นความเดือดร้อนของคนอื่นเป็นเรื่องไกลตัว แต่ถ้าคนเราแก้ปัญหาตรงจุดนี้ได้ มองว่ามนุษย์เท่าเทียมกัน และคนเหล่านี้ไม่เอาเปรียบกันมีจิตสำนึกดี ปัญหาต่าง ๆ ก็จะไม่ตามมา จะแก้ไขปัญหาง่ายมาก เพียงแค่คนมีจิตสำนึก รู้จักคำว่า "หน้าที่ และมีวินัย "

กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและบุคคลในสังคม ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ควรที่ทุกฝ่ายทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต้องประสานร่วมมือกันป้องกันแก้ไขปัญหาในระบบสังคม ค่านิยม อุดมการณ์ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และร่วมกันปลูกจิตสำนึกบุคคลในสังคมให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น

การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการนำเอาหลักธรรมทางศาสนาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตเยาวชนผู้เป็นประชากรใหม่ของสังคมในยุคต่อไป โดยสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแล ทะนุถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้องแล้วก็จะสามารถให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและคุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสุข เพราะเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้นำและพัฒนาสังคมประเทศชาติในวันข้างหน้า

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, การแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

Abstract

Many problems happen in the society at t present such as economic problem, social problem due to the selfishness and doing for individual benefit. People do not realize the problems of others and think that the others' problems do not their own business. But the people can solve these problems by seeing the human beings equally and do not take an advantage of each other. If the people should have good consciousness on helping each other, then these problems will not take place. At the



same time, the way to solve the problem will be easy, just the people have good consciousness and know their duties and disciplines.

The trend on changing of economy and society and influence of globalization could effect on community and people in the society through body, mind, mindfulness, wisdom, emotion and value. Every sector in both of government and religion must cooperate for protecting and solving the problems in the social system, value, idealism including morality and ethics and also should help for cultivating the individual consciousness in the society to have the more responsibility on society.

To solve the problems systematically, the most importance is to use the principle of Dhamma to be applied with daily life along with life standard creation of the youths who are the new population of society in the next generation. Family institution has the most influence to the youths because it is the first social institution to teach them through the mind, to give love, to have warmth, to take responsibility, to take care and govern them correctly that can create the youths to be the standard persons with morality certainly. Moreover, it could help reduce the problems for society. It effected on society to have the happiness because the youths at the present are the leaders and they will help develop the society and the country in the future.

Keywords: Buddhism, Economic Problems Solutions

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจ

วิกฤติด้านเศรษฐกิจ

คนเราเมื่อเกิดมาแล้ว จะสามารถดำเนินชีวิตประจำวันไปได้อย่างมีความสุขความเจริญ ตลอดทั้งประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ของชีวิต จำเป็นต้องอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภคนานาชนิดอย่างน้อยก็ต้องอาศัยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคและก็ต้องมีอย่างเพียงพอที่เรียกว่า อยู่ดีกินดี ถ้าแต่ละคนมีการอยู่ดีกินดี ก็ย่อมจะทำให้สังคมมีความมั่นคง แต่ถ้าแต่ละคนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมส่วนใหญ่นี้มีความเดือดร้อนในเรื่องการกินที่อยู่ดี ก็ย่อมจะเป็นสาเหตุของความอ่อนแอมาสู่สังคม สังคมย่อมมีแต่ความเดือดร้อน เป็นหนี้เป็นสินกันมาก มีการทำผิดกฎหมายบ้านเมืองมีโจรผู้ร้ายมากขึ้นปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้ สาเหตุที่แท้จริงก็เนื่องมาจากปัญหาเศรษฐกิจ อันเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในชีวิตประจำวันของมวลมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ต้องดิ้นรนในแต่ละวันก็ไม่ใช่อื่นไกลก็เพื่อปากเพื่อท้องที่เรียกว่า ทำมาหากินนั่นเอง

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

1) ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่เผชิญกับปัญหานี้ บางคนแม้มีหน้าที่การทำงานทำแล้ว บางคนจบการศึกษาเป็นผู้ใหญ่แล้ว บางคนถึงกับแต่งงานแล้ว บางคนมีงานทำได้รับเงินเดือนมากพอสมควรแต่ก็ไม่สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวในทางเศรษฐกิจได้ บางคนแม้มีอายุมากถึงวัยกลางคนแล้ว



หรือบางคนแม้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวยแต่ก็ยังไม่สามารถยืนอยู่ด้วยลำแข้งของตนเองในทางเศรษฐกิจได้ และบางคนเคยมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร แม้กาลเวลาจะล่วงเลยไปหลายปีก็ตาม ก็ยังคงสภาพฐานะเดิม ไม่สามารถยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้สูงขึ้นกว่าเดิมได้ บุคคลต่าง ๆ ดังที่ได้ยกตัวอย่างมานี้เป็นผู้เผชิญ กับปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ทั้ง ๆ ที่สภาพแวดล้อมภายนอกและตัวเองก็สูงวัยพอสมควร น่าจะประสบความสำเร็จมากกว่านี้ ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ น่าจะลดน้อยถอยลงมากกว่านี้ แม้มีครอบครัวแล้วก็ต้อง พึ่งพาอาศัยผู้อื่นอยู่ หรือโตแล้วก็เหมือนไม่โต ชนิดที่เลี้ยงไม่รู้จักโต สำหรับปัญหาดังกล่าว ได้มีหลักคำ สอนในทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นธรรมะเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัวถ้าได้นำเอาไปเป็น แนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังและจริงใจในชีวิตประจำวันแล้ว ก็เชื่อได้ว่าจะสามารถแก้ไข ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ได้อย่างแน่นอน หลักธรรมดังกล่าว มีดังนี้

2) ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากเป็นปัญหาหนึ่งก็คือ ช่องว่าง ระหว่างคนรวยกับคนจน คนรวยก็รวยเหลือเกิน ส่วนคนจนก็จนมากเหลือเกิน หรือคนร่ำรวยมีจำนวนน้อย แต่มีรายได้มาก ขณะเดียวกัน คนจนมีจำนวนมากและมีรายได้ต่ำมาก เมื่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมี เช่นนี้ ก็ย่อมทำให้คนจนมีความเดือนร้อนเป็นทุกข์และก็มีโอกาสที่จะยากจนมากยิ่งขึ้น เมื่ออยากจะทำอะไร ก็มักจะติดขัดกลายเป็นอุปสรรคเป็นปัญหาไปเสียหมด และโอกาสที่จะต้องกู้หนี้ยืมสินก็มีมากขึ้น ความยากจนก็ตี การกู้หนี้ยืมสินก็ตี ล้วนแต่เป็นสาเหตุแห่งความเดือดร้อนทั้งสิ้น

3) ความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ในการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งของกลาง คือ เงินไว้จับจ่ายใช้สอยบำบัดทุกข์บำรุงสุข เมื่อมีงานทำ ก็ย่อมจะได้เงินเป็นค่าตอบแทน ดังคำขวัญที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ก็ย่อมมีผู้ที่เป็นเจ้าของงานในฐานะนายจ้าง และผู้ทำงานในฐานะ ลูกจ้าง นายจ้างกับลูกจ้างนี้ ก็มักจะมีปัญหาขัดแย้งกันอยู่บ่อยครั้ง สาเหตุความขัดแย้งอาจมีมากมายหลาย อย่าง เช่น ลูกจ้างไม่สนใจและรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานเท่าที่ควร ขาดประสิทธิภาพในการทำงานหรือมี ผลงานออกมาไม่เป็นที่พอใจของนายจ้าง ส่วนนายจ้างก็อาจจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน นายจ้างใช้ วิธีปกครองลูกจ้างไม่เป็นธรรม หรือไม่เข้าใจชีวิตจิตใจของลูกจ้างที่ต้องการเรียกร้องให้ขึ้นค่าจ้างเนื่องจาก ค่าจ้างต่ำไม่เพียงพอต่อการครองชีพและนายจ้างไม่ยอมขึ้นให้เล่านี่ เป็นต้น ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น สังเกตได้ว่าความขัดแย้งต่าง ๆ ถ้าฝ่ายหนึ่งได้อีกฝ่ายหนึ่งมักเสีย เช่น ถ้านายจ้างขึ้นค่าแรงค่าจ้างแก่ลูกจ้าง นายจ้างก็จะรู้ว่า เป็นการเสีย เพราะต้นทุนสูงขึ้น เป็นต้น แต่ความขัดแย้งส่วนมากเกิดขึ้นเนื่องจาก ลูกจ้างรู้สึก ว่า ถูกนายจ้างเอาเปรียบหรือปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ลูกจ้างจึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อ เรียกร้องสิ่งที่ลูกจ้างต้องการทำให้เกิดสมาคมลูกจ้างและการนัดหยุดงาน เป็นต้น เพื่อให้มีกำลังต่อรองกับ นายจ้างในการเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ ที่ตนต้องการ มีการรวมกำลังลูกจ้างเพื่อเจรจาต่อรองกับนายจ้างและใช้ วิธีการต่าง ๆ เช่น นัดหยุดงานก็เพื่อให้เกิดอำนาจการเจรจาต่อรอง กล่าวคือ ถ้าอำนาจการเจรจาต่อรอง ของฝ่ายใดมากกว่าก็จะมีสิทธิมีเสียงมากกว่าในการเจรจา ด้วยเหตุนี้ ความขัดแย้งจึงมักจะเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะในการอุตสาหกรรมและสาขาอื่น ๆ นอกจากการเกษตร การหยุดงาน หรือการทำลายซึ่งกันและ กัน จึงเป็นเหตุการณ์ธรรมดา ในระบบเศรษฐกิจ เป็นการทำให้สิ้นเปลืองทรัพยากรมนุษย์ ตลอดทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไปอย่างน่าเสียดายเมื่อมีการหยุดงาน



4) ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม โจรผู้ร้ายปล้นทรัพย์สินของผู้อื่น นอกจากเป็นผู้ทำผิดกฎหมาย บ้านเมืองเป็นอาชญากรนำความเดือนร้อนมาสู่สังคมแล้วยังเป็นผู้ประพฤติผิดศีลธรรมและทำลายเศรษฐกิจของชาติอีกด้วย เพราะเป็นผู้เบียดเบียนเจ้าทรัพย์และถ่วงความเจริญ คือ นอกจากตัวเองจะไม่ประกอบสัมมาอาชีพแล้วยังขัดขวางผู้อื่นซึ่งทำการประกอบสัมมาอาชีพเพื่อประโยชน์และความเจริญของบ้านเมือง การแก้ปัญหาโจรผู้ร้าย จะต้องแก้ไขให้ถูกจุดและผู้ที่แก้ไขได้ดี ได้แก่ผู้เป็นหัวหน้าฝูงชนผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองโดยจะต้องแก้ไขที่ปัญหาเศรษฐกิจ

ผลกระทบต่อสังคมไทย

1. ในแง่ของปัจเจกบุคคล คนไทยยอมกินอยู่อย่างแร้นแค้นอดอยาก ไม่สามารถตั้งตนได้ เป็นต้นไม่สามารถจะกระทำอะไรตามที่ต้องการ
2. ในแง่ของสังคม ย่อมก่อให้เกิดช่องว่างเหลื่อมล้ำกันระหว่างคนรวยกับคนจนเป็นภาวะของสังคมที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ ก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนาประเทศ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และความไม่มั่นคงทางสังคม ก่อให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมาเช่น ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น
3. ในแง่ของการเมือง เศรษฐกิจของชาติย่อมเป็นตัววัดคุณภาพของประเทศ คุณภาพของนักปกครอง คุณภาพของประชาชน และการให้ความเชื่อมั่นระหว่างประเทศ

พุทธศาสนากับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จุดประสงค์ของเศรษฐกิจนั้น ก็เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ หรือจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็เพื่อให้ประชาชนมีการอยู่ดีกินดี หรือมีมาตรฐานในการครองชีพสูงขึ้น ในทางเศรษฐกิจถือว่า ยังมี การอยู่ดีกินดีด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคมากเพียงใด ชีวิตย่อมมีความสุขและสะดวกสบายมากเพียงนั้น และเชื่อว่า เมื่อมีสินค้า และมีการบริการที่ผลิตได้ให้แก่ประชาชนโดยทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ประชาชนก็จะมีมีความสุขและความเป็นอยู่ดีขึ้น ความสุขดังกล่าวจึงกล่าวได้ว่าเป็นความสุขในด้านวัตถุ จะกล่าวว่าความมุ่งหมายของเศรษฐกิจก็เพื่อจะสร้างความสุขใจด้านวัตถุให้แก่มนุษย์นั่นเอง ก็ย่อมเป็นการถูกต้อง พุทธศาสนาก็มีความมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกัน แต่พุทธศาสนาแบ่งความสุขออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ โลกียสุข และโภคตรสุข โลกียสุขเป็นความสุขของปุถุชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน เป็นความสุขที่พัวพันกับทรัพย์สมบัติและวัตถุต่าง ๆ เป็นประเภทอามิสสุข คือสุขที่เจือด้วยอามิสสิ่งของ ความสุขทางเศรษฐกิจก็จัดอยู่ในความสุขประเภทนี้ เพราะเป็นความสุขของการแสวงหาและได้สิ่งของมาบำบัดความต้องการ ส่วนโภคตรสุขเป็นความสุขของผู้สิ้นกิเลสอาสวะ และสำเร็จอรหัตผลแล้ว เป็นความสุขที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่พัวพันอยู่กับวัตถุหรืออารมณ์ใด ๆ เป็นประเภทนิรามิสสุข หรือสุขไม่เจือด้วยอามิส ซึ่งเป็นความสุขที่เกิดขึ้นได้จากการบรรเทาความต้องการหรือทะยานอยากเสียได้ เป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากการให้เสียสละ จะกล่าวว่าเป็นหลักเศรษฐกิจชั้นสูงในทางพุทธศาสนาได้



หลักของการพออยู่พอกินในพระพุทธศาสนา

1. ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักสร้างความสำเร็จทันตาเห็น บางที่ท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐกิจ (อ.อา.กะ.สะ.) อันเป็นคำสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ

1) ต้องมีความหมั่น คือ มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักใช้ปัญญาความสามารถจัดการดำเนินการไปให้ได้ผลดี ซึ่งเป็นทางให้ได้ทรัพย์ชอ้นนี้ตรงกับหลักเศรษฐกิจข้อแรกคือ Production หลักผลิตรกรรม

2) ต้องการรักษา คือ ต้องรู้จักเก็บคุ้มครองทรัพย์ หน้าที่การงานและผลงานที่ตนได้มาหรือได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้น ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียโดยเฉพาะ ถ้าเป็นทรัพย์ก็ต้องยังรู้จักเก็บออมชอ้นนี้ตรงกับหลัก Saving หลักเก็บออม

3) ต้องเลือกคบคนดีเป็นเพื่อน คือ เลือกคบแต่สุทมิตร ได้แก่ มิตรแท้ เพื่อนจริง ที่มีอุปการคุณสมานสุขทุกข์ แนะนำประโยชน์ให้และมีความรักใคร่จริงใจ ถ้าดำเนินธุรกิจเป็นบริษัทหรือสหกรณ์ก็จำเป็นต้องเลือกสมาชิกที่ดี ตรงกับหลัก Cooperation หลักสหกรณ์

4) ต้องมีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ตรงกับหลัก Household Budget งบประมาณประจำบ้านหรือการวางแผนการใช้จ่ายประจำครอบครัวนั่นเอง

การเว้นจากอบายมุข(เหตุย่อยับแห่งโภคทรัพย์) 4 ประการ คือ

- 1) จากความเป็นนักเลงหญิงนักเที่ยวผู้หญิง (แม้แต่นักเลงชาย)
- 2) เว้นจากความเป็นนักเลงสุรานักดื่มนักเสพยาเสพติดประเภทต่าง ๆ
- 3) เว้นจากความเป็นนักเลงเล่นการพนัน
- 4) เว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตรสหาย

ต้องดำเนินตามกุศลจริยวัตร เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งดำรงอยู่ได้นาน 4 ประการ คือ

- 1) ของหาย รู้จักเสาะแสวงหาคืนมา
- 2) ของเกาของซำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
- 3) รู้จักประมาณความพอดีในการกินการใช้
- 4) พอบ้านแม่บ้านเป็นผู้มีศีลธรรม

เพียงเท่านั้น ก็สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจส่วนบุคคลหรือครอบครัวได้ เมื่อแก้ที่บุคคลหรือครอบครัวได้ ก็ชื่อว่าแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศชาติได้

หลักกตัญญูตา คือ ความรู้จักประมาณตนหรือรู้จักความพอดีในการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบไม่โลภมากจนเกินไปและเมื่อหามาได้แล้วก็ต้องรู้จักประมาณในการใช้จ่ายด้วยต้องไม่ให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไป และต้องมีอัตตัญญูตา คือ ความเป็นผู้รู้จักตนเอง คือ ต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่าเรามีชาติตระกูลยศตำแหน่ง หน้าที่การงานความรู้ความสามารถแค่ไหนเพียงไร แล้วต้องประพฤติตนให้สมกับภวะนั้นๆ อย่าหลงตัวเอง อย่าลืมหองตัวเองเป็นเด็ดขาด เช่น เป็นนายจ้างจะต้องเอาใจใส่ดูแลในเรื่องค่าจ้างที่เป็นธรรมรวมทั้งสวัสดิการอื่น ๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงวางวิธีที่นายจ้างจะพึงปฏิบัติต่อลูกจ้างไว้ 5 ประการ คือ



- (1) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง เพศ วัย ความสามารถ
- (2) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
- (3) ให้สวัสดิการมีช่วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ เป็นต้น
- (4) มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
- (5) ปลอ่ยในสมัย คือ เลิกงานตามเวลา และให้โอกาสพักผ่อนรื่นเริงตามสมควร

การค้าขายเป็นอาชีพที่ยอมรับกันว่า เป็นอาชีพของพลเมืองดีประเภทหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงลักษณะของพ่อค้า ที่อาจสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่ตนได้ว่า ต้องประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการ คือ

- 1) จักขุมา มีหูตาไวกว้างขวาง สามารถจำแนกต้นทุน กำไร สินค้าต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีว่า สินค้าชนิดนี้ซื้อมาราคาเท่านี้ ขายราคาเท่านี้จะได้กำไรเท่าไร เป็นต้น
- 2) วิรูโร มีความชำนาญในการค้าเข้าใจในการซื้อสินค้าเข้า จำหน่ายสินค้าออก รอบรู้การตลาด อำนวยการซื้อของลูกค้า เป็นต้น ไม่ทำให้สินค้าของตนตกค้าง
- 3) นิสสยสัมปันโน เป็นคนมีหัวใจในทางการค้า และมีแหล่งเงินต่างๆ ให้การสนับสนุน เช่น คຸ້นเคย กับเศรษฐีคฤหบดี นายธนาคารให้ความเชื่อถือ สนับสนุนในด้านทุนดำเนินการ เป็นต้น

หลักพุทธธรรมสำคัญ ที่ควรจะนำมาประยุกต์ได้กับลักษณะทั่วไปเศรษฐศาสตร์

- 1) เน้นการพึ่งตนเอง: ความหมายในทางพุทธธรรมคือ ความสามารถในการพัฒนาตนเองด้วยการพิจารณาอย่างแยบคาย เห็นความเป็นจริงของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ขณะที่มีความหมายที่มักเข้าใจกันในทางเศรษฐศาสตร์คือ
- 2) เน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท: เป็นข้อที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทั้งในแง่ความหมายทางธรรม และยังสามารถประยุกต์กับเศรษฐกิจได้
- 3) เน้นอหิงสา หรือการละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง: ประโยชน์ข้อนี้ก่อให้เกิดความร่วมมือกันแทนที่จะเป็นการแข่งขัน ซึ่งมีทางเป็นไปได้ และเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดด้วย แต่สิ่งที่ต้องขจัดออกไปอย่างสิ้นเชิงคือ ความโลภ
- 4) เน้นการดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์ สุจริต มีมานะอดทน สัมมาอาชีวะ: ข้อนี้จะเน้นการผลิต-ไม่ผลิต การบริโภค ไม่บริโภค ในลักษณะที่ไม่เป็นผลดีแก่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เป็นการปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตส่วนหนึ่ง
- 5) เน้นการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น: ข้อนี้ถือเป็นหัวใจของพุทธธรรม ในการดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลางมุ่งเน้นสันติสุข ท่ามกลางในทางเศรษฐกิจ ที่ต้องแข่งขันกันอย่างดุเดือดเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก ถ้าหันมาร่วมมือกันสังคมก็จะได้รับประโยชน์มหาศาล
- 6) พยายามละกิเลสและความโลภ: ความโลภนำไปสู่พฤติกรรมที่เน้นการเสี่ยง ที่มีผลกระทบต่อความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุสำคัญ ที่อาจจะนำความเสียหายในทางเศรษฐกิจมาสู่ตนเองและสังคม



7) การเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละเอียด และเกรงกลัวการกระทำความผิด: เน้นการมีจิตใจเป็นกุศโลบายหรือความตั้งใจดีต่อผู้อื่น จิตที่บริสุทธิ์ย่อมนำมาซึ่งจิตที่สงบและมีสติมั่นคง นำไปสู่ปัญญาและความพ้นทุกข์

เหล่านี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของการนำเอาพุทธเศรษฐศาสตร์ ที่ได้จากพุทธธรรมไปประยุกต์ซึ่งอาจจะมองว่าเป็นเรื่องเพ้อฝัน แต่ถ้าหากทำได้ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ดีกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันจะเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมต่อไป

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาวิกฤติทางสังคม สิ่งแวดล้อม

วิกฤติด้านสังคม

สภาพของสังคมไทยปัจจุบัน นับวันยิ่งเลวร้ายลงทุกที ตลอดทั้งปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ในด้านการสรรค์สร้างคุณงามความดีที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและสังคมก็ทำได้ยากมากผิดกับเมื่อ 10-20 ปีที่แล้ว การปฏิบัติตนของคนในสังคมปัจจุบันมีแต่สภาพของความเห็นแก่ตัวเอาแต่ได้ ไม่มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน โดยเฉพาะสังคมในกรุงเทพมหานคร สังคมไทยเป็นสังคมของพระพุทธศาสนา แต่การอบรมสั่งสอนเยาวชนของชาติในด้านจริยธรรมลดน้อยลงหรืออาจจะหายไปบ้างที่ เช่น ในรั้วมหาวิทยาลัย เมืองไทยในอดีตเคยได้ชื่อว่าเมืองแห่งพระพุทธศาสนา เป็นสยามเมืองยิ้ม ประชาชนหน้าตาเบิกบาน ไม่เคร่งเครียดเหมือนในปัจจุบันที่รัฐบาลประกาศว่า ประชาชนยากจนขึ้นแค้น นายทุนเข้มแข็งคนจนเข้มผู้ใช้แรงงาน มองดูสภาพสังคมที่เดือนร้อนอยู่ทุกวันนี้ เป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น มีคนเข้าใจหรือยึดมั่นในพระพุทธศาสนาไม่น้อยแค่ไหน สภาพจริยธรรมศีลธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน จึงอับก็ว่าได้ ไม่ว่าสังคมจะมีสภาพทางสังคมมากน้อยเพียงใด แต่ในทุกสถาบันก็มีปัญหาด้วยกันแทบทั้งสิ้น

ปัญหาของสังคม

1) ปัญหาความแตกร้างในครอบครัว ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันมูลฐานของสังคม สมาชิกของสังคมทุกคน ก็ถือกำเนิดเกิดก่อจากแต่ละครอบครัวนั่นเอง และเป็นสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดคนมากที่สุด ถ้าสัมพันธ์ภาพ หรือสภาพครอบครัวที่ดี ไม่พิการ หรือแตกร้างปัญหาทางสังคมอื่นๆ เช่น การหย่าร้าง คนจรจัด หรือโสเภณี ศีลธรรมเสื่อม เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่จะมีผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวมจะไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นปัญหาความแตกร้างในครอบครัว จึงนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องได้รับการแก้ไขอีกหลาย ๆ ฝ่าย โดยรวดเร็วและถูก จึงนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องรับการแก้ไขจากหลาย ๆ ฝ่าย โดยรวดเร็วและถูกต้องเพื่อผลประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกับของครอบครัวและสังคมโดยส่วนรวม

2) ปัญหาอาชญากรรมและทุรกรรมต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในชีวิต คือความเป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นอาจจะเกิดมาจากหลายสาเหตุหลายประการ เช่น สันดานเป็นอาชญากร ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3) ปัญหาศีลธรรมเสื่อมปัญหาคือจุดสำคัญที่ตัวเองของบุคคลแต่ละบุคคล เพราะตัวเองแต่ละคนมักจะวางเฉยต่อศีลธรรมดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้ที่ประพฤติผู้ประพฤติทุจริต เช่น พวกขโมยก็ไม่อยากให้ใครมาขโมยพวกตนต่อไป พ่อค้าที่ขูดเลือดขูดเนื้อประชาชนก็ไม่อยากจะให้ข้าราชการมาใช้อำนาจนอกหน้าที่ทุจริต



เนื้อตน สามีที่ตบตีภรรยาได้ทุกวัน ๆ มีเพื่อบ้านมาระรานกัน ชำราชการไม่มีความปราณี เจ้าที่ไม่ยุติธรรมนี้เป็นความจริงซึ่งสามารถพิจารณาเห็นได้ในสังคมทุกวันนี้

4. ปัญหาโสเภณี ปัญหาโสเภณินี้ว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญปัญหาหนึ่งในสังคมอารยะทุกสังคมล้วนมีหญิงโสเภณีเหมือนกันหมดสิ้น จึงกล่าวได้ว่าหญิงโสเภณีเป็นผลผลิตทางสังคมและก็กลายเป็นปัญหาสังคม เหตุที่หญิงโสเภณีมักอ้างในเมื่อถูกซักถามถึงเหตุที่ต้องมาเลี้ยงชีพแบบนี้ คือ

ก) ชีวิตทางครอบครัว มีสภาพไม่มั่นคง ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นเพราะพ่อแม่ไม่รับผิดชอบเต็มที่หรืออาจเกิดขึ้นจากความเสื่อมโทรมทางจิตใจก็ได้

ข) ชีวิตการแต่งงานไม่ราบรื่น เมื่อหย่าร้างกับสามี ต้องเลี้ยงตนเอง เมื่อไม่รู้ว่าจะหาวิธีใดเลี้ยงชีพจึงต้องหากินทางนี้

ค) ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจในครอบครัว ต้องทำมาหากินแบบนี้ เพราะถือว่า จะช่วยผดุงฐานะทางเศรษฐกิจของบ้านได้

ง) เหตุผลส่วนตัวบางอย่าง

จ) เพราะถูกหลอกลวงไปโดยอ้างว่า จะให้ไปทำงานรับจ้างอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่แล้วถูกบังคับให้ขายตัว เลยกกลายเป็นโสเภณีไป

ฉ) เพราะปัญหาว่างงาน ก็เลยหันมาประกอบอาชีพนี้

ช) เพราะคบเพื่อนไม่ดี เลยกถูกเพื่อชักชวนไปทำงานประเภทบริการอื่น ๆ ก่อน แล้วในที่สุดก็กลายเป็นบริการทางเพศ

ซ) เพราะผู้ปกครองหรือพ่อแม่บางคนยินยอมที่จะให้ไปประกอบอาชีพเช่นนี้เป็นต้น

สาเหตุต่าง ๆ ตามที่ยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้แหละที่ทำให้เด็กเยาวชนหรือเด็กหญิงตัวน้อย ๆ อายุ 12-18 ต้องกลายเป็นโสเภณีที่มีชีวิตจมปลักหมกหมมอยู่ในห้วงเวจี ไม่มีอิสระในตัวโสเภณีบางคนถูกบังคับให้ทำงานชนิดไม่ได้พักผ่อนหลับนอนเพียงพอทั้งไม่ให้ลา ไม่ให้หยุด หรือไม่ให้นำมาขายจนสุขภาพร่างกายทรุดโทรม ร่างโรย ตายด้านตั้งแต่เยาว์วัย ผลตอบสนองที่สังคมได้รับจากหญิงโสเภณีจนกลายเป็นปัญหาสังคมนั้น มีหลายประการ เช่น

1) การแพร่เชื้อโรค ผู้หญิงโสเภณี เป็นผู้สำสอนทางเพศยอมเป็นบ่อเกิดแห่งกามโรคและโอกาสที่จะแพร่เชื้ออโรคให้แก่ผู้ชายที่ไปเที่ยวพอนคลายความกำหนดได้เป็นอย่างมากและง่ายตาย เช่น โรคเรื้อม ผลริมอ่อน ฝีมะม่วง หนองในเทียม ซิฟิลิส โดยที่สุดแม้แต่เชื้อเอ็ดส์

2) ทำลายความมั่นคงของครอบครัวไปติดกามโรคมา ก็อาจจะนำเชื้อมาเผยแพร่ให้สมาชิกของครอบครัว แทนที่จะติดโรคคนเดียวก็กลายเป็นสองคนหรือสามคนนอกจากจะเสียเงินไปเป็นค่าบำรุงบำเรอให้โสเภณีแล้วก็ต้องนำเงินทองมาใช้จ่ายเป็นค่ายารักษาโรค เป็นจำนวนมิใช่เล็กน้อยแทนที่จะได้นำเงินนั้นไปใช้จ่ายบำรุงความสุขแก่ครอบครัว และบางทีถึงกับครอบครัวแตกสลายลงเพราะภรรยาฟ้องหย่ากับสามีในเรื่องเช่นนี้ มักมีปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง หรือบางทีก็เกิดเป็นการทะเลาะกันเกิดระหองระแหงภายในครอบครัว ขาดความไว้วางใจกันในระหว่างคู่ครอง สมาชิกของครอบครัวขาดความอบอุ่นและมีปมด้อยเป็นการทำลายบรรยากาศความสุขในครอบครัวได้ ซึ่งก็เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของครอบครัวอันเป็นสถาบันพื้นฐานที่สุดของสังคมนั่นเอง



3) เป็นต้นเหตุทำลายศีลธรรมจรรยาอันดีงามของสตรี เพราะผู้หญิงหรือสตรีโดยทั่วไป จะต้องเป็นผู้มีความละเอียด มีกิริยามารยาทเรียบร้อยสมเป็นกุลสตรี แต่คุณธรรมจรรยาดังกล่าวจะหาได้ยากมากในพวกผู้หญิงโสเภณี มีแต่จะเป็นที่ปรากฏโดยทั่วไปว่า หญิงพวกนี้มีความละเอียดน้อยขาดจรรยา มารยาทที่ดีงาม และมีความประพฤติชั่วช้ากักขะหยาบโลน

ผลกระทบกับสังคมไทย

1. ในแง่ของปัจเจกบุคคล ย่อมทำให้ประชาชนมีสุขภาพจิตเสื่อมทรามลง สุขภาพบุคลิกภาพ ถดถอย ขาดสติปัญญาความรู้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต เป็นต้น
2. ในแง่ของสังคมส่วนรวม สังคมขาดความสงบสุข เนื่องจาก ปัญหาดังกล่าวข้างต้น
3. ในแง่ของการเมือง บุคคลในสังคมเป็นส่วนประกอบสำคัญในสถาบันทั้งปวง ผลอันโยงใยถึงกัน ย่อมก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในการเมือง ไม่เป็นที่ยอมรับในสายตาของชาวโลก
4. ในแง่ของเศรษฐกิจ ย่อมเป็นปัญหาหระยะยาวอันเกิดจากพฤติกรรมของบุคคลในสังคม การว่างงาน การขาดรายได้ การประกอบอาชีพไม่สุจริต คุณภาพของบุคคลในสังคมย่อมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของสังคมด้วย

พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาสังคม

ปัญหาความแตกร้างในครอบครัว อาจจะมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่นสาเหตุทางเศรษฐกิจบ้าง สุขภาพอนามัยบ้าง สิ่งแวดล้อมบ้างและสาเหตุที่สำคัญที่สุดก็คือ การบกพร่องในหน้าที่ของบุคคล ไม่คนใดก็คนหนึ่ง หรือเกิดบกพร่องพอ ๆ กัน สาเหตุเหล่านี้ น่าจะเป็นบทเรียนสำหรับผู้จะมีชีวิตครอบครัว ควรจะได้พิจารณาข้อคิดบางประการก่อนจะตัดสินใจแต่งงานกล่าวคือ

- 1) ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง จะต้องมีความรักความเข้าใจซึ่งกันและกัน
- 2) จะต้องมีความมั่นคงในทางการเงิน
- 3) จะต้องพร้อมที่จะอดทนในการเผชิญต่อความยุ่งยากอันจะมีขึ้น
- 4) จะต้องไม่มีปัญหาในเรื่องสถานที่อยู่หรือบ้านพัก
- 5) ทั้งสองฝ่ายจะต้องแสดงความจริงใจต่อกัน
- 6) จะต้องมีความสมบูรณ์แห่งสุขภาพและการสนองความต้องการทางเพศ ทั้งนี้เพราะปัญหาที่จะนำไปสู่การแตกร้างในครอบครัวโดยเฉพาะการหย่าร้างอันเกิดจากทางฝ่ายสามี ทางพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ในสังฆปิตตชาดกว่ามี 8 อย่าง คือ

- | | |
|------------------------|---------------------------------|
| 1) สามี เป็นคนเซื่องใจ | 2) สามีเป็นขี้โรค |
| 3) สามีเป็นคนแก่ | 4) สามีเป็นคนขี้เมา |
| 5) สามีเป็นคนโหดเขลา | 6) สามีเป็นคนเพิกเฉย |
| 7) สามีไม่ทำมาหากิน | 8) สามีหาทรัพย์มาเลี้ยงดูไม่ได้ |



สาเหตุจากปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นก็จะอาจจะแก้ได้โดยการงดจากอบายมุข (เหตุย่อยยับแห่งโลกทรัพย์) 4 ประการดังกล่าวไว้ นั้น โดยเฉพาะข้อที่ 4 การเว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตรสหายแล้วพยายามเลือกคบแต่เพื่อนที่ดีที่เป็นกัลยามิตร เพราะเพื่อนนั้นนับว่าเป็นสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวที่อิทธิพลและมีความสำคัญมาก คนที่ได้ดีมีความสำเร็จในชีวิตได้นั้นก็เพราะมีเพื่อนดี หรือคบแต่เพื่อนดีนั่นเองดังที่กล่าวกันว่า "คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว" จะรู้ได้อย่างไรว่า เพื่อนที่ดีจัดเป็นกัลยาณมิตรนั้น มีลักษณะอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดลักษณะของมิตรที่ดีและชั่วไว้มนที่ขนิทาย ปาฎิกวรรคว่า ลักษณะของเพื่อนที่ดี หรือเพื่อนแท้ มี 4 ประการคือ

- 1) เพื่อนที่มีอุปการะ
- 2) เพื่อนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์
- 3) เพื่อนที่แนะนำประโยชน์
- 4) เพื่อนที่มีความรักใคร่

สาเหตุมาจากการบกพร่องในหน้าที่อาจจะแก้ได้โดยการรักษาหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด พ่อบ้านแม่เรือนต่างก็มีหน้าที่รับผิดชอบดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ในขนิทายปาฎิกวรรค ในฐานะของผู้เป็นสามีก็ต้องทำหน้าที่ที่พึงทำต่อภรรยา ดังนี้ เช่น ยกย่องให้เกิดสติสมฐานะที่เป็นภรรยา ไม่แสดงอาการดูหมิ่นเหยียดหยามภรรยา ไม่เกี่ยวข้องกับสตรีอื่นในทางประเวณี เป็นต้น

ส่วนผู้เป็นภรรยา ก็ต้องทำหน้าที่ที่พึงทำเป็นการอนุเคราะห์สามี ดังนี้ เช่น จัดการงานภายในบ้านในฐานะที่ตนเป็นแม่บ้านให้สะอาดเรียบร้อย สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ไม่ประพฤติกกรรมอันเป็นข้าศึก ต่อความเป็นภรรยาสามี ได้แก่ การเกี่ยวข้องกับชายอื่นในทางชู้สาว หรือไม่หึงหวงจนเกิดเหตุ เป็นต้นพร้อมกันนั้นก็จะต้องนำเอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือน คือ ฆราวาสธรรม 4 ประการมาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

1. สัจจะ ความจริงใจ คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ
2. ทมะ ผิกตน คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ผิกหัดตนนิสัยแก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน
3. ขันติ ออดทน คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่รู้ว่าทนต่อความล่วงล้ำก้ำกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยาก ลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน
4. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจ ส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครองไม่ในแคบ

ฝ่ายพ่อบ้านหรือสามี ก็จะต้องเป็นผู้เห็นใจแม่บ้านหรือภรรยาเป็นกรณีพิเศษด้วย ทั้งนี้เพราะสตรีมีความทุกข์อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากผู้ชาย ซึ่งสามีจะต้องเข้าใจและพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่เห็นอกเห็นใจด้วย เช่น ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่เป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความแปรปรวนทั้งจิตใจและร่างกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่ บำรุงกายใจเป็นพิเศษ เป็นต้น สมาชิกครอบครัว ไม่ใช่มีแต่สามีภรรยาเท่านั้น สมาชิกที่สำคัญอีกจำพวกหนึ่งก็คือลูก ๆ ผู้ที่เป็นพ่อบ้านแม่บ้านหรือเป็นพ่อแม่จะต้องรักษาหน้าที่ของตนที่จะต้องมีต่อลูกโดยปฏิบัติหน้าที่นั้นให้ดีที่สุด และยุติธรรมกับลูก ๆ ทุก



คน หน้าที่ของพ่อแม่ นั่น พระพุทธองค์ได้ตรัสแนะเอาไว้ในทิมนิกายปาฎิกวรรค ดังนี้ เช่น ห้ามไม่ให้ลูกทำชั่ว แนะนำให้ลูกตั้งอยู่ในความดี ให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น

ปัญหาอาชญากรรมและทุณกรรมต่างๆ สำหรับปัญหาอาชญากรรมและทุณกรรมต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในชีวิต คือความเป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นอาจจะเกิดมาจากหลายสาเหตุหลายประการ เช่น สันดานเป็นอาชญากร ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

สำหรับสาเหตุจากปัญหาเศรษฐกิจและครอบครัว ได้กล่าวถึงวิธีแก้มาแล้วข้างต้น ซึ่งอาจจะนำมาใช้ในกรณีนี้ได้เช่นเดียวกัน ส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเช่น แหล่งจำหน่ายยาเสพติด เป็นต้น ถ้าจะให้ได้ผลดี ทางฝ่ายรัฐบาลหรือชนชั้นบริหารน่าจะจัดการแก้ไขให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ โดยรัฐบาลหรือผู้มีหน้าที่รับผิดชอบทางฝ่ายบ้านเมือง อาจจะแก้ด้วยการนำเอาธรรมะไปเป็นหลักในการทำงานเมื่อเห็นว่าสิ่งแวดล้อมใดที่ขัดกับหลักศีลธรรมและจารีตประเพณีที่ต้งาม ก็จัดการให้เป็นไปในทางดีเสีย ก็จะเป็นอุบายวิธีแก้ไขที่ได้ผลมากทางหนึ่ง

ปัญหาศีลธรรมเสื่อม สาเหตุแห่งศีลธรรมเสื่อมนั้น มีมากมายอาจจะมาจากส่วนตัว ส่วนครอบครัว สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ ฯลฯ การแก้สาเหตุจากครอบครัว สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจนั้น ได้กล่าวไว้แล้ว แต่ในที่นี้เห็นว่าสำคัญมากที่สุดก็คือส่วนตัวแต่ละบุคคล จะเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขไปสู่การแก้ปัญหาศีลธรรมเสื่อม คือจะต้องจัดการกับตัวเราเองให้ได้อย่างน้อย 2 วิธี คือ

1) พยายามหัดหรือปลูกฝังให้เกิดความพึงใจในการรังเกียจความชั่วช้าต่าง ๆ และประทับใจในความนิยมชมชอบในคุณงามความดีทั้งในที่ลับและที่แจ้ง อาจจะโดยวิธีพิจารณาให้เห็นว่า ความชั่วเป็นตัวสกปรกเป็นของเสียของเหม็นสาบ ไม่มีใครชอบ

2) พิจารณาถึงเหตุผลในเรื่องเอาใจเขามาใส่ใจเรา เทียบเคียงกันและกัน คนที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่นได้นั้น มักจะรู้เทียบเคียงออกเราเสมอ จะเป็นการฝึกไม่ลืมน และยังสามารถทำตนให้เป็นที่ยอมรับใคร่ของคนที่เห็นได้ เพราะคนที่ลืมนั้นเมื่อตนเองเป็นฝ่ายได้เปรียบ เป็นฝ่ายเหนือคนอื่นก็มักจะชมเชยหรือเหยียดผู้อื่นโดยปราศจากความปรานี

ปัญหาโสเภณี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรจนาวไว้ในหนังสือเบญจศีลเบญจธรรม เกี่ยวกับผู้เที่ยวชุกชอนชอบคบค้ากับหญิงแพศยา (โสเภณี) จะประสบความเสื่อมเสียประการต่าง ๆ คือ

1) ต้องเสียทรัพย์เป็นค่าบำเรอหญิงนั้นทุกราวไป ทรัพย์ที่เสียไปนี้ ไม่ใช่สำหรับทำอุปการะโดยฐานเมตตาที่ได้ชื่อว่าเป็นอันจ่ายด้วยดี แต่เป็นค่าปรับเพราะลู่อ่านจกแกกเลสกาม

2) หญิงแพศยาผู้ประพฤติสำส่อนในกาม ย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งโรค อันทำให้ร่างกายพิการไปต่าง ๆ เสียภัยล้างไม่แข็งแรง ที่สุดเสียชีวิต และโรคนี้ติดต่อกันได้ มีบุตรภายหลังแต่เป็นคนมักมีโรค ไม่แข็งแรง

3) เสี่ยงต่ออันตรายต่าง ๆ เพราะหญิงแพศยา ย่อมผูกสมัครรักกับชายหลายคน ฝ่ายชายต่างคนก็จะเกิดหึงหวงเกียดกันและกันขึ้นเองเป็นฐานะที่เขาจะเกิดวิวาทกันขึ้นแล้วทำลายกัน

ตามทรรคนะทางพุทธศาสนาแล้ว การจะแก้ปัญหาอะไรก็ตามจะต้องแก้ที่ต้นเหตุ แก้กั้นไปให้ถึงต้นเหตุจริง ๆ น่าจะได้สรวาทต้นเหตุของการเกิดโสเภณีอย่างแท้จริง น่าจะเป็นไปได้ที่ว่า เพราะตราบไดยังมี



คนไปเที่ยวโสเภณี トラบนั้นก็ต้องมีโสเภณีแน่ และหากยังมีคนไปใช้บริการนี้มาก ก็ยิ่งเกิดโสเภณีมากยิ่งขึ้น แล้วทำไมจึงมีคนถึงมีอารมณ์ทางเพศรุนแรงเพิ่มขึ้นก็เพราะ

1) สภาพสังคมที่อยู่รอบตัวเรานั้นเองส่งเสริมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ วีดีโอ ละคร เพลง การโฆษณา การจัดประกวดนางงามธิดาต่าง ๆ การกีฬา หนังสือพิมพ์รายวัน หนังสือลามกต่าง ๆ ทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ มีการเผยแพร่ข้อมูลลามกจัดยิ่งขึ้น ฉะนั้น トラบใดที่การสื่อสารต่าง ๆ ยังป้อนภาพ-เสียง-สัมผัสที่เร่งเร้า ปลุกอารมณ์ทางเพศให้ระอุฮือโหมแก่ประชาชนอยู่ตลอดเวลาแล้ว トラบนั้นปัญหาโสเภณีย่อมไม่มีวันลดน้อยลงไปได้ และโสเภณียิ่งมีแต่จะถูกเพิ่มจำนวนให้มารองรับอารมณ์กามของผู้ชายมากขึ้น พร้อมกันนั้น สื่อสารลามกต่าง ๆ ก็จะถูกเอามาเอาใจลูกค้า กามตัณหา ก็เพิ่มทวีคูณยิ่งขึ้นไปอีก

2) ตัวบุคคลแต่ละคน พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนให้รักษาศีล 5 เป็นนิจศีลสำหรับบุคคลทั่วไป มิให้ขาดมิให้ทำลาย ซึ่งในศีล 5 นั้น มีข้อที่ 3 ที่ให้มีเจตนางดเว้นจากประพฤติดิฉินในทางกามมีรายละเอียดดังกล่าวไว้ในบทที่ 2 ข้อที่ว่าด้วยเบญจศีลเบญจธรรม เมื่องดเว้นจากการประพฤดิในกามนี้เป็นขั้นของศีล แต่จะมีธรรมควบคู่ด้วย คือ จะต้องมีการสำวรปติวัตร และสทวารสันโดษ เพราะฉะนั้นบุคคลแต่ละคนนี้แหละที่เป็นต้นเหตุอันแท้จริงของการเกิดโสเภณีเพราะบุคคลแต่ละคนขาดธรรมคือกามสำวร ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำให้ "สำวรในกาม คือกิริยาที่ระมัดระวังไม่ประพฤติมากเกินไป" ก็เพราะในด้านของปัจเจกชน หากไม่มีความสำวรในกามแล้วจิตใจก็จะหาความสงบมิได้ จะมีความกระวนกระวายแสวงหากามอยู่เรื่อยไป ทั้งจะวิจิตรพิศดารขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่มีขอบเขต เพราะว่าการเสพกามจะทำให้เต็มอิมั้นไม่ได้ มันไม่เหมือนกับการกินข้าว ที่กินแล้วยังรู้จักอิม แต่การเสพกามนี้เหมือนกับยาเสพติดอย่างหนึ่ง คือยิ่งเสพก็ยิ่งติด วิธีการที่ฉลาดกว่าในการที่จะทำให้อิมในกามให้เกิดขึ้นก็คือ วิธีตามแนวพุทธศาสนา คือการเสพกามให้น้อยลง น้อยลงเรื่อย ๆ จนหยุดไปเอง

การจะถือหลักที่ว่า "น้ำมีไหล ไฟมีควัน ชายมีนารี สตรีมีบุรุษ" ก็เป็นธรรมดาของปุถุชนเพราะเมื่อเป็นผู้ใหญ่จบการศึกษามีหน้าที่การงานแล้วก็สามารถมีครอบครัว คือ มีสามีหรือภรรยา เป็นเพื่อนคู่ชีวิตมิตรคู่ใจเป็นคู่สร้างคู่สม มีความรักที่บริสุทธิ์ต่อกัน ซื่อสัตย์ต่อกันจริงใจต่อกัน เข้าใจกันและกัน อาจมีเพื่อนต่างเพศคบกัน ดูใจกัน สังเกตอุปนิสัยใจคอกันและกันก่อน และอย่าชิงสุกก่อนห่าม ถ้าจะให้ดีก็ต้องให้พ่อแม่ทั้งสองฝ่ายรับรู้เห็นชอบด้วย จะได้มีหลักประกันหรือมีพยาน ชนิดที่เราเรียกกันว่า เข้าตามตรอก ออกตามประตูอย่าเข้าหลังบ้านออกทางหน้าต่าง ไม่ปลอดภัยแน่ จะต้องแน่ใจว่าเปแนความรักที่บริสุทธิ์จริงใจต่อกัน ให้มีสติสัมปชัญญะ อย่าให้ถึงขั้นมีตมณ ดังที่กล่าวกันว่า "ความรักเหมือนโรคา บันดาลตาให้มิดมณ" รักอย่างนี้มีเพื่อต่างเพศอย่างนี้มีจุดหมายที่แน่นอนเพื่อจรโลงชีวิตคู่หรือชีวิตครอบครัวอย่างนี้ มีจุดหมายที่แน่นอนเพื่อจรโลงชีวิตคู่หรือครอบครัวอย่างนี้ไม่มีความเสียหาย สังคมยอมรับปฏิบัติกันอยู่แล้ว

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องสันโดษ สันโดษ ความหมายตามตัวอักษรหมายถึง "ความยินดีในของของตน" (โดยไม่แย่งชิงกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น) คำว่าสันโดยที่นำมาใช้เป็นภาษาไทย มาจากภาษาสันสกฤตว่า สตีตะชะ คือความยินดี ความพอใจพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมาย คำว่า สันโดษว่า "ความยินดีหรือความพอใจเท่าที่ตนมีอยู่; มีน้อย" (อัปปิฉนตา) ซึ่งตรงข้ามกับมหิฉนตา ที่แปลว่า "มากเกินไป" ในของของผู้อื่น หรือทรัพย์สินของผู้อื่นคำว่า สันโดษ หากเป็นภาษาบาลี มาจากศัพท์ว่า สนฺโตสะ



และมีอีกศัพท์หนึ่งว่า สนตฺถุญฺญิ (สันตฺถุญฺญิ) ซึ่งก็หมายถึง "ยินดีด้วยของของตน" เช่นกัน จะเห็นได้ พบได้ในพระพุทธานุศาสนสุภาษิตที่ว่า "สนตฺถุญฺญิ ปรมิ ธนํ" แปลตามที่ท่านแปลกันมาว่า "ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง" และอีกบทหนึ่งว่า "ยํ สทฺธํ เตน ตฺถุญฺญพฺพิ" แปลว่า "ได้สิ่งใดพึงพอใจในสิ่งนั้น" มีข้อน่าสังเกตว่า "ตฺถุญฺญพฺพิ" ที่แปลว่า "สันโดษ" แปลว่า "พอใจ" ก็ได้ ส่วนในพจนานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ มีว่า "สันโดษที่เป็นภาษาไทย มาจากภาษาบาลีว่า สนตฺถุญฺญิ ภาษาสันสกฤตว่า สตัดฺษุญฺญิ ก็มีความหมายเช่นเดียวกับที่ได้ยกนำมาเสนอ ตั้งแต่ตอนต้นแล้ว ในภาษาอังกฤษ คำว่า Contentment และ Satisfaction สำหรับ Contentedness ตรงกับคำว่า สันโดษ ซึ่งให้ความหมายว่า "พอใจ; สันโดษ; พอความต้องการ" ตามความหมายที่ผ่านมา คำว่า "สันโดษ" ไม่ได้แปลหรือมีความหมายว่าไม่ให้พัฒนาตน สังคม หรือประเทศชาติ แต่ประการใด คำสอนเรื่อง "สันโดษ" เท่ากับสอนให้ "รู้จักพอ" คำว่า "สันโดษ" ทางพระพุทธศาสนามี 3 ประการ คือ

- 1) ยถาลาภสันโดษ ยินดีในสิ่งที่ตนได้มา โดยชอบด้วยศีลธรรมและนิตินธรรม
- 2) ยถาพลสันโดษ ยินดีตามสมควรแก่กำลังกายและกำลังสุขภาพของตน ไม่ยินดีจนเกินกำลัง
- 3) ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร ตามที่เหมาะสมแก่ตน แก่ภาวะ ฐานะ และแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน

ดำเนินชีวิตของตน

สันโดษทั้ง 3 เป็นไปในปัจจัย 4 (สำหรับบรรพชิตคือ จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ คิลาน เกสัชช/สำหรับคฤหัสถ์ เสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค) จึงรวมเป็นสันโดษ 12 (3x4=12) สันโดษมีปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์อรรถกถาและฎีกามากมาย ไม่น้อยกว่า 10 แห่ง การสอนเรื่องสันโดษ เป็นการสอนมิให้มีความปรารถนามาก อยากมีมาก (มทิจจตา) โลภมาก ในสิ่งที่ไม่ใช่สิทธิของตนอันที่จริงมีรล 10 คัน ก็ใช้ได้ทีละคัน มีบ้าน 10 หลัง ก็นอนได้คืนละหลัง จะโลภมาก มักมาก ไปทำไมกัน คำสอนทางพระพุทธศาสนามีถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น 3 ปุฏก คือ พระวินัยปิฎก 21,500 พระธรรมขันธ์พระสูตรตันตปิฎก 21,500 พระธรรมขันธ์ และพระอภิธรรมปิฎก 42,000 พระธรรมขันธ์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มิได้ทรงสอนให้สันโดษ เท่านั้น ยังมีคำสอนที่ให้ขยันหมั่นเพียร (อุฏฺฐาณะ) มีความเพียร (วิริยะ/วายามะ) ให้มีการเก็บรักษา (อารักขา) คบเพื่อนดี (กัลยาณมิตร) เลี้ยงชีพชอบ เลี้ยงชีพพอสมควร ไม่ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ฝืดเคืองเกินไป (สมชีวิตา) เลี้ยงชีวิต เลี้ยงครอบครัว พอเหมาะพอสม สันโดษ มิได้หมายความว่า สอนให้งอมืองอเท้า ไม่ชวนขวนขวายศึกษาเล่าเรียน ไม่ประกอบกิจการอาชีพแต่อย่างไร แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้อีกว่า ต้องมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)** คือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีคำสอนที่ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ (creative thinking) เช่นจักร 4 คือธรรมะที่นำชีวิตไปสู่ความรุ่งเรือง ดุจลัทธิธรรมาธิปไตยไปสู่ที่หมายฉะนั้น (มีปฏิรูปเทสวาส อยู่ในถิ่นที่ดี สัปปุริสสัสสยะ สมาคมกับสัตบุรุษ คือคนดี อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ทำดีไว้ก่อน) จักร 4 นี้ เรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า "พุทธธรรม" คือธรรมอันมีอุปการะมาก (Virtues of great assistance) ช่วยให้ชีวิตประสบความสำเร็จก้าวหน้า เจริญงอกงามไปบุลย์ตลอดไป วุฒิธรรม 4 คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ 4 มี (สัปปุริสสัสสยะ คบคนดีเป็นสัตบุรุษ สัทธัมมัสสวนะ ฟังพระสัทธรรม เอาใจใส่ในการศึกษาหาความรู้ โยนิโสมนสิการ คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี พิจารณาในใจโดยวิธีอันแยบคาย/แยบยล ธัมมานุষ্ঠมปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม) พระพุทธศาสนามีภาษิตว่า มตตถนุตา สทา สาธุ ความรู้จัก



ประมาณ (ความรู้จักพอ) จำปรารถนาในที่ทั้งปวง เรามีมีขมิมา ความรู้จักประมาณ ปฏิบัติแบบสายกลาง มีอัตตัญญูตา ให้รู้จักประมาณตนพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทำให้ผู้ปฏิบัติ มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง พัฒนาสังคม ประเทศชาติให้เจริญพัฒนามีมากมายครับ เพราะฉะนั้นมองอะไรอย่ามองด้านเดียว ต้องมองอย่างขึ้นที่สูงมอง หรือต้องมองอย่างนกมอง (bird's eye view) คำว่าสันโดษนี้ อาจได้แปลว่า "พอ, ความพอ, ความรู้จักพอ" คนรู้จักพอ จึงจะเป็นคนร่ำรวย คนไม่รู้จักพอจึงเป็นคนจนอยู่ตลอดเวลา คนไม่รู้จักพอ จึงเท่ากับเป็นคนมีไม่พอ พอไม่มีนั่นเอง หากบุคคลในสังคมมีคำว่าพอแล้วย่อมไม่ก่อสร้างปัญหาใดๆ ให้กับสังคม ชุมชน และประเทศชาติ

ปัญหาทุกปัญหาที่สังคมโลกและทุกประเทศ รวมถึงสังคมไทยกำลังเผชิญอยู่นั้น เป็นบทเรียนราคาแพงที่ทุกคนได้รับ สาเหตุที่แท้จริงของทุกปัญหานั้นมาจากเหตุเพียงเหตุเดียว คือ ความด้อยคุณภาพของประชากร ทั้งระดับครอบครัว ระดับสังคม ระดับชาติ จำนวนประชากรที่มีคุณภาพต่ำเป็นจำนวนมากในสังคมเหล่านั้น ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องทำทุกวิถีทางที่จะสร้างคุณภาพที่สูงขึ้นไปแก่ประชาชนในสังคมไทย

เชื่อว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมคงจะหายไป เพราะฉนั้นคนที่เอาเปรียบคนอื่น หรือเห็นแก่ตัวควรจมองปัญหาสังคม และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้เสีย แล้วปัญหาต่าง ๆ ก็คงไม่เป็นแบบวันนี้ และคงไม่ฝังรากจนเติบโตจนยากแก่การแก้ไข แต่ถ้าคิดจะแก้ไขก็คงไม่สายถ้าคิดจะทำ

บรรณานุกรม

- จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. **สวัสดิการสังคมทางแก่วิกฤตสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทฟ้าอภัย, 2540.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมกับการพัฒนาชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.
- _____. **พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.
- _____. **ธรรมบุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2540.
- _____. **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2542 .
- สมพร สุขเกษม, ดร. **ความจริงของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2542 .
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2530 .